

УДК 658:338.363

Волобоєв В.Д.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ МАШИНОБУДУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовано показники розвитку машинобудівного комплексу Запорізької області у взаємозв'язку з відповідними всеукраїнськими параметрами. Виділено стадії розвитку галузі регіону у 2005 – 2010 рр. Запропоновано способи активізації діяльності підприємств у посткризовий період.

Ключові слова: машинобудівний комплекс, стадія, галузь, розвиток, криза, посткризовий період.

The development indicators of machine-building complex of Zaporizhia region are analyzed in conjunction with the corresponding to Ukrainian parameters. The development stages of the regional industry are marked in 2005 - 2010 years. The ways of revitalizing the businesses in post-crisis period are proposed.

Keywords: machine-building complex, stage, branch, development, crisis, post-crisis period.

Становлення постіндустріального устрою світу на сьогоднішній день є доконаним фактом. Ця теза підтверджується інформацією про структурні пропорції світового ВВП у 2009 р. (промисловість – 29%, сфера послуг – 67%) [1, с. 138], при чому в останні десятиріччя спостерігається тенденція збільшення питомої ваги сфери послуг та зменшення внеску промисловості у світову економіку. Такі процеси не можуть не викликати закономірних запитань щодо майбутнього індустріальних галузей господарства, перспективних параметрів їх подальшого функціонування. Звичайно, мова не йде про поступове зникнення промисловості. В цьому контексті можна лише говорити про зміну ролі промисловості у формуванні розмірів доданої вартості, яка буде відбуватися за рахунок зростання впливу маркетингу, збуту, логістики, сервісного обслуговування та ін., що відносяться до сфери послуг. Тим більше не можна не помітити тенденцію збільшення зацікавленості споживачів надсучасною технікою, обладнанням, які здатна виробляти і вироблятиме надалі світова промисловість.

Машинобудівна галузь економіки країни розглядається спеціалістами у якості рушійної сили, що визначає рівень розвитку усього промислового комплексу держави. Саме машинобудування створює засоби виробництва, від ступеня розвиненості галузі залежить рівень продуктивності праці в економіці, енергоємність виробництва, ефективність використання ресурсної бази.

В Україні дослідження сучасного стану, проблем та перспектив розвитку галузі здійснюють відомі вчені: Б.М. Данилишин, Н.В. Тарасова, О.Є. Кузьмін, А.Г. Семенов, Н.П. Карачина, С.В. Князь та ін. [2; 3; 4; 5; 6].

Економічна політика, що реалізовувалась в Україні протягом останніх двох десятиріч не дозволила сформувати таку структуру національного виробництва, яка б в повній мірі відповідала вимогам сьогодення. Більшість розвинених країн під час формування стратегій розвитку орієнтуються на превалювання в структурі власних економік високотехнологічної машинобудівної продукції (літаки, комп'ютерна техніка та обладнання, телевізійна апаратура та ін.). В той же час Україна представлена на світовій арені здебільшого сировинною та гірничо-металургійною продукцією.

В цьому контексті важливого значення набуває дослідження розвитку регіональних галузевих комплексів, що продукують адекватну сучасним вимогам сьогодення інноваційну машинобудівну продукцію.

Про розуміння значущості машинобудівної галузі для економіки України свідчить той факт, що у нормативному документі «Загальнодержавна цільова економічна програма розвитку промисловості на період до 2017 року», який визначає концептуальні засади промислової політики в нашій державі, у якості пріоритетних названі саме підгалузі машинобудування (авіаційна, ракетно-космічна, суднобудування, автомобілебудування та ін.) [7, с. 8].

У «Державній цільовій науково-технічній програмі розвитку машинобудування на 2012 – 2017 роки», затвердженій Кабінетом Міністрів України у 2010 р., визначено такі основні проблеми галузі:

1) недостатня конкурентоспроможність продукції вітчизняного машинобудування та його послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках, що викликано відставанням його технологічного розвитку від рівня більшості країн світу;

2) гостра потреба у створенні нової машинобудівної продукції, яка дозволить вирішити найбільш актуальні завдання в різних галузях промисловості, в тому числі питання імпортозаміщення [8, с. 2].

Автори програми визнають, що досягнення економікою України рівня сучасних розвинених країн неможливе без кардинального оновлення номенклатури і якості машинобудівної продукції та її технологічної бази, створення умов для більш повного розкриття потенціалу підприємств, надання всілякої підтримки впровадженню сучасних технологій виробництва.

Одним з показників, що відображає відсутність позитивних зрушень у досліджуваній галузі, є зміна у часі питомої ваги продукції машинобудування в загальному обсязі реалізованої продукції в Україні протягом першого десятиріччя XXI століття (рис. 1).

Рис. 1. Обсяги реалізованої продукції машинобудування в Україні за 2001 – 2009 роки [9, с. 108]

Як бачимо, протягом усього проаналізованого періоду, частка машинобудівної продукції в усій реалізованій продукції знаходилася у діапазоні 10,2 – 14,0%. Найбільше значення спостерігалось у відносно успішні для галузі 2007 – 2008 рр., хоча й вони є неприпустимо малими. Для порівняння у розвинених європейських країнах у 2009 р. цей показник становив: Німеччина – 42,7%, Франція – 30,6%, Італія – 25,5%; у найближчих сусідів України: Угорщина – 45,6%, Чехія – 35,8% [10, с. 903]. Тобто, в Україні машинобудування не виконує своєї «локомотивної» функції для економіки, оскільки здійснює незначний вплив (в порівнянні з проаналізованими державами) на технічну оснащеність виробництва, не виробляє потрібного устаткування і обладнання. Варто відмітити, що в Україні є вкрай малим не тільки фактичне значення показника, але й планується його низький рівень надалі. Наприклад, у вже згадуваній Державній програмі розвитку промисловості до 2017 р. записано: «прогнозується зростання частки продукції машинобудування до 21% у 2012 р. і до 32% у 2017 р.» [8, с. 14]. У Державній програмі розвитку машинобудування до 2017 р., яка була розроблена через два роки після попередньої, задекларовані вже менш амбітні плани: «збільшити частку вітчизняного машинобудування в загальних обсягах промислового виробництва до 15-17%» [11, с. 14].

Інформація, зображена на рис. 1, також показує, що до 2008 р. включно спостерігалось динамічне збільшення обсягів реалізованої продукції машинобудування з щорічним середнім темпом зростання майже 129%, а у 2009 р. фінансова-економічна криза спровокувала 32% падіння реалізації, що було одним з найбільших серед галузей української економіки. Саме кризова ситуація в економіці загострила проблему кричущої відсталості машинобудування України від техніко-технологічних галузевих параметрів не тільки розвинутих країн, але й тих, що розвиваються.

Машинобудівний комплекс Запорізької області представлено 114 підприємствами, він є системоутворюючим для економіки регіону (галузю у 2009 р. вироблено 14,8% від усієї промислової продукції області) [12, с. 38]. Ключові виробники машинобудівної продукції є всеукраїнськими лідерами за напрямками своєї діяльності. Серед них вартує назвати такі: ЗАТ «Запорізький автомобілебудівний завод» (легкові автомобілі), ВАТ «Мотор-Січ» (авіаційні двигуни, устаткування наземного застосування), ВАТ «Запоріжтрансформатор» (силові, спеціальні трансформатори), КП «НВК «Іскра» (радіолокаційна техніка військового та цивільного призначення), ВАТ «Запорізький завод високовольтної апаратури» (електричні кабелі). Запорізьке машинобудування здійснює вагомий внесок в національну галузь, що підтверджується відповідними розрахунками (табл. 1).

Спеціалізація Запорізького регіону проявляється, перш за все, у виробництві легкових автомобілів – з 65,7 тис. авто у 2009 р. (402 тис. у 2007 р.), що були вироблені в Україні 36,1 тис. зійшли з конвеєрів Запорізького автомобілебудівного заводу (у 2007 р. – 184,8 тис.). У значній кількості це автомобілі, які були повністю зібрані на території України, тобто характеризуються більшим обсягом доданої вартості ніж у інших виробників. Що стосується вантажних автомобілів, то вони виробляються у малій кількості (у 2009 р. український показник – 2,5 тис., з них запорізький – 1,8 тис.), усі зібрані в регіоні «вантажівки» - результат діяльності спільного підприємства, створеного французькою корпорацією «Ivco» та ВАТ «Мотор-Січ».

Доцільно зауважити, що Запорізька область посідає провідне місце в Україні у виробництві різноманітної електричної апаратури. Так, у 2007 р. майже 70% усіх проводів та кабелів електричних високовольтних на напругу більше 1000 В були вироблені підприємствами регіону, причиною зниження показника до 35,5% за підсумками 2009 р. є згортання обсягів виробництва через вкрай тяжке фінансово-економічне положення основним виробником продукції – ВАТ «Запорізький завод високовольтної апаратури».

Таблиця 1

**Питома вага окремих видів продукції машинобудування
Запорізької області в загальному обсязі виробництва в Україні, ***

Вид продукції	Роки, %			Основний виробник(и) продукції
	2005	2007	2009	
Косарки	69,7	69,1	45,6	ВАТ «Мотор Січ» ПП «Завод сільськогосподарських машин Першого Травня»
Автомобілі легкові	51,9	46,0	55,0	ЗАТ «Запорізький автомобілебудівний завод»
Автомобілі вантажні	40,0	33,2	75,1	ЗАТ «Івеко Мотор Січ»
Проводи та кабелі електричні високовольтні на напругу більше 1000 В	35,4	69,4	35,5	ВАТ «Запорізький завод високовольтної апаратури» КП «НВК «Іскра»
Апаратура електрична високовольтна	7,8	29,0	14,9	ВАТ «Запорізький завод високовольтної апаратури» КП «НВК «Іскра»
Апаратура електрична низьковольтна	9,4	9,9	10,3	ТОВ «Завод низьковольтної апаратури Лідер Електрик»

* Таблиця складена і розрахована автором за даними джерел [12, с. 42-43], [9, с. 123-124]

В динаміці показників машинобудівної галузі Запорізької області, як і всієї країни, за період з 2005 по 2010 рр. можна виділити три характерні стадії (рис. 2): поступового зростання (2005 – 2007 рр.), кризову стадію (2008 – 2009 рр.), відновлювальну стадію (почалася у 2010 р.)

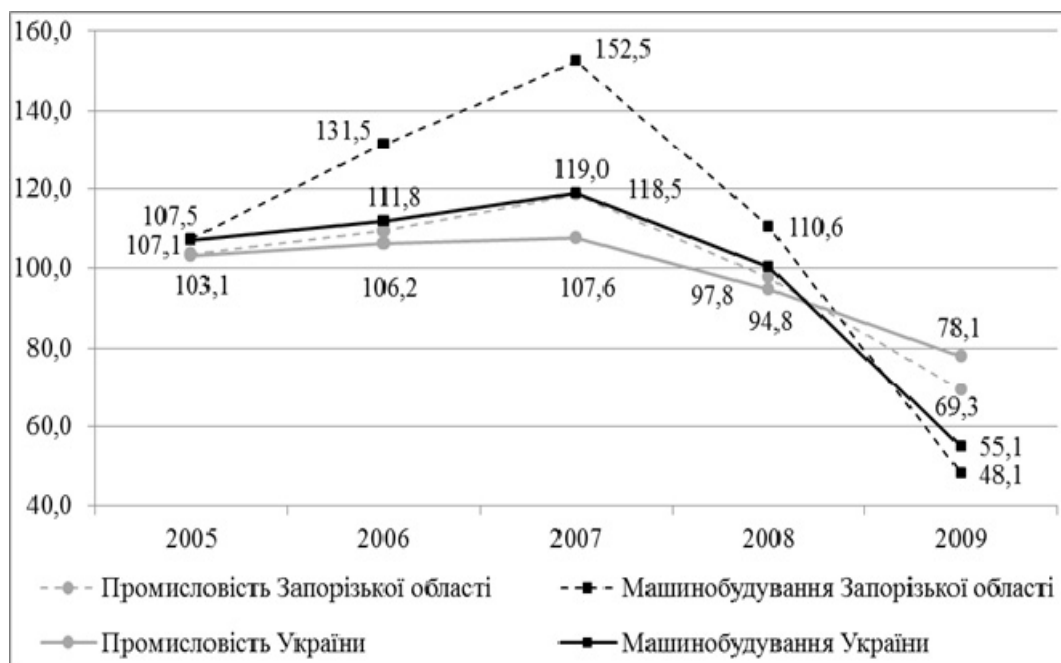

Рис. 2. Індеси обсягів виробництва промисловості та машинобудування України і Запорізької області, % до попереднього року [12, с. 37], [9, с. 109]

Стадію поступового зростання 2005 – 2007 рр. з огляду на індекси виробництва машинобудування Запорізького регіону можна навіть назвати періодом бурхливого росту, адже у той час обсяги виробленої продукції зростали з середнім темпом 130% на рік. Очевидним є факт, що регіональні показники збільшувалися випереджувальними темпами в порівнянні з відповідними національними.

Рушійною силою у зростанні машинобудування Запорізької області, на нашу думку, в першу чергу, виступало виробництво легкових автомобілів (у 2006 р. в порівнянні з попереднім роком їх кількість збільшилася на 54%, а у 2007 р. на 40%). Не можна не відмітити галузеву специфіку: у 2005 – 2007 рр. машинобудування нарощувало обсяги виробництва більшими темпами ніж промисловість загалом, як в цілому по Україні, так і в розрізі регіону, що досліджується. Головні причини цього: сприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках для підприємств експортерів (ВАТ «Мотор-Січ», ВАТ «ЗТР», ВАТ «ЗЗВА»), викликана загальним зростаючим трендом світової економіки; зростання потреби в продукції серед внутрішніх промислових споживачів (ВАТ «ЗЗВА», ВАТ «Перетворювач», ВАТ «ЗЕРЗ»); збільшення попиту з боку населення (ЗАТ «ЗАЗ»).

Сьогодні вже з впевненістю можна говорити, що кризовий період тривав як в національній, так і в регіональній й галузевій економіках, протягом двох років – 2008 та 2009 р. При чому, якщо ланцюгові індекси виробництва у машинобудуванні 2008 р. виглядають доволі пристойно (криза виникла лише у жовтні спочатку на сировинних ринках), то 2009 р. ознаменувався різким падінням усіх аналізованих показників. Машинобудівна галузь Запорізької області «обвалилася» найбільше з усіх галузей регіонального господарства (на 51,9%); для порівняння у той самий час зниження в металургії відбулось на 28,9%, у хімічній промисловості на 27,5%, у виробництві іншої неметалевої мінеральної продукції на 33,5% [12, с. 37]. Для коректності співставлення зауважимо, що зазначені галузеві комплекси демонстрували падіння у 2008 – 2009 рр., тоді як у машинобудуванні концентрований шок відбувся протягом одного 2009 року.

Обмеженість аналізу ланцюгових індексів полягає у неможливості повного дослідження загальних тенденцій розвитку економічного явища протягом значного періоду часу. Саме тому нами розраховані базові індекси виробництва у промисловості та машинобудуванні на національному та регіональному рівнях, де базовим є 2004 р. (рис. 3).

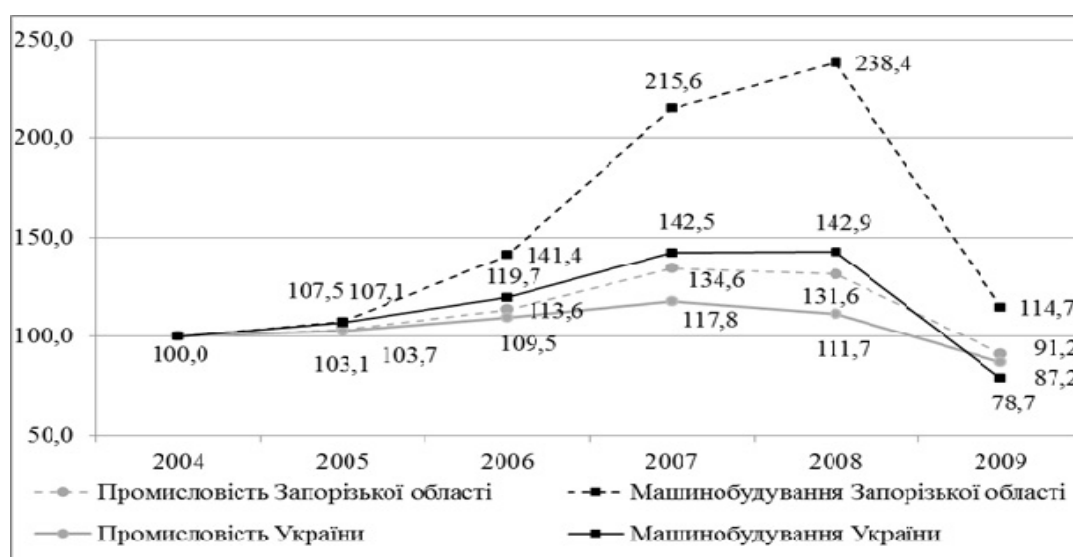

Рис. 3. Індекси обсягів виробництва промисловості та машинобудування України і Запорізької області, % до 2004 року [12, с. 37], [9, с. 109]

Зниження виробництва регіонального машинобудування у 2009 р. в порівнянні з 2008 р. було найбільшим серед обраних для аналізу сфер господарювання, проте завдяки потужному попередньому зростанню, машинобудівний комплекс Запорізької області не знизив показники по відношенню до 2004 р. (базовий індекс 114,7%). В той самий час відповідний індекс: машинобудування України – 78,7%; промисловість України – 87,2%; промисловість Запорізької області – 91,2%.

Період відновлення економіки, що розпочався у 2010 р., з високою вірогідністю, буде характеризуватися значними ланцюговими індексами обсягів виробництва у національному та Запорізькому машинобудуванні.

Головним чином зазначені показники будуть наслідком «ефекту низької бази» (на тлі попереднього глибокого падіння невелике абсолютне збільшення у відносних значеннях виглядає високим). Позитивною тенденцією сучасної стадії розвитку машинобудування є те, що за попередніми даними, відновлювальні процеси в машинобудуванні у 2010 р. відбуваються швидше, ніж загалом у промисловості, що вселяє надію на подальше покращення загальної ситуації в промисловості.

Отже, на підставі здійсненого аналізу тенденцій розвитку машинобудування Запорізької області, можна зазначити, що для активізації розвитку регіонального комплексу в посткризовий період необхідно здійснити:

- прискорення інноваційного розвитку машинобудування за рахунок переоснащення галузі, застосування новітніх технологій та обладнання для проектування нової техніки;
- інституціональну та структурну перебудову галузі шляхом утворення національних та міжнародних промислово-фінансових груп з метою концентрації фінансових ресурсів, проведення єдиної промислової політики, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції
- утворення спільних підприємств, які виготовлятимуть високоефективну техніку із використанням кращих іноземних аналогів на основі сучасних енерго- та ресурсозберігаючих технологій
- розвиток експортного потенціалу галузі за рахунок активізації зовнішньої економічної діяльності вітчизняних підприємств;
- удосконалення нормативно-правової бази з регулювання фінансового, матеріально-технічного забезпечення галузі машинобудування для агропромислового комплексу, підтримки державою захисту вітчизняного товаровиробника.

Література.

1. UNCTAD Handbook of statistics 2010 / UNCTAD. – New York and Geneva, 2010. – Р. 408 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unctad.org
2. Тарасова Н.В. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи: моногр. / Н.В. Тарасова, І.С. Калініченко, В.А. Романенко. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 307 с.
3. Кузьмін О.С. Проблеми оцінювання і формування інвестиційного потенціалу машинобудівних підприємств: моногр. / О. С. Кузьмін, С. В. Князь, Ю. О. Андріанов. – Л.: Вид. дім «Укрпол», 2008. – 264 с.
4. Семенов А.Г. Стратегічне управління машинобудівними підприємствами: моногр. / Анатолій Григорович Семенов. – Запоріжжя, 2009. – 364 с.
5. Карачина Н.П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління: моногр. / Наталія Петрівна Карачина. – Вінниця: Кн.-Вега, 2010. – 416 с.
6. Князь С.В. Трансферний потенціал інноваційного розвитку машинобудівних підприємств: моногр. / С. В. Князь. – Л., 2010. – 332 с.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції проекту загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року» від 9.07.2008 р. № 947-р
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної програми розвитку машинобудування на 2006 – 2011 роки» від 18.04.2006 р. №516

9. Статистичний щорічник України за 2009 рік. Держкомстат України за ред. О.Г. Осауленка. – К., «Консультант», 2010. – 567 с.
10. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку; за ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2009. – 928 с.
11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної цільової науково-технічної програми розвитку машинобудування на 2012 – 2017 роки» від 28.08.2010 р. №582
12. Запорізька область у цифрах 2009. Короткий статистичний щорічник за ред. В.П. Головешка. – 2010. – 233 с.

*Рекомендовано до публікації:
Д.е.н., проф. Рибінцевим В.О. 20.04.2011*

*Надійшла до редакції:
26.04.2011*